

نقش مادران در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب با تربیت دینی فرزند

زینب طیّبی (نویسنده مسئول)^۱

سیده زینب توسلی^۲

چکیده

جامعه اسلامی ایران درکشاکش روزگار و پستی و بلندی‌های ایام و مشکلات دوران، باید نگاهش همواره به قله باشد و فراموش نکند که فرزندی که در دامان آن پرورش می‌یابد، قرار است چه باری را در راستای تربیت فرزندان انقلابی به دوش بکشد. تربیت دینی کودکان اهمیت خاصی در پرورش نسل کارآمد و انقلابی دارد. در تربیت صحیح دینی فرزند نقش مادران بسیار اساسی است و این مهم مورد توجه پیشوایان دینی و رهبر معظم انقلاب اسلامی است. آنچه باید مدنظر قرار گیرد تقلید و الگوپذیری فرزند گفتار و کردار مادر است و نخستین تجربیات یادگیری مفاهیم اخلاقی و اعتقادی و دینی، از طریق ارتباط کودک با مادر شکل می‌گیرد. بر این مقاله بر آن است تا نقش مادران در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را از طریق تربیت دینی فرزند را بررسی کند. روش تحقیق جستار حاضر کتابخانه‌ای است و با بررسی توصیفی - تحلیلی کتب دینی، اخلاقی و روانشناسی مطالب

۱. استادیار علوم قرآن و حدیث، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. ztayyebi62@gmail.com

۲. دانش آموخته سطح دو مدرسه عالی حضرت آمنه علیها السلام، قم. ztayyebi62@gmail.com

آن گردآوری شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که محبت، بازی، تلقین خوبی‌ها، پرورش فطرت خداپرستی در فرزند، پرورش حس دینی و مذهبی با شناساندن پدیده‌های جهان، آموزش وظایف دینی و احکام شرعی از جمله بایسته‌های مادران در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است.

کلید واژگان: بیانیه گام دوم انقلاب، مادر، تربیت دینی فرزند، روش الگویی.

مقدمه

سهام مادر در تربیت پیش از تولد فرزند به مراتب بیشتر از پدر است. البته انعقاد نطفه بین پدر و مادر به طور متساوی است و هر دو در آن سهیمند، ولی مادر از نظر دوران حمل و تغذیه کودک در رحم، سهم بیشتری در ساخت جسم و جان فرزند به دست دارد، به همین جهت تأثیر مادر در خوشبختی و بدبختی فرزند بیشتر از پدر است.

طفل در شکم مادر درست مانند یک عضو مادر است و کلیه عواملی که در جسم و جان مادر تأثیر می‌گذارد در فرزند نیز مؤثر خواهد بود. دوران حمل برای طفل سرنوشت ساز است و مادر باید متوجه باشد که تمام روحيات او روی بچه‌ای که در شکم دارد اثر می‌گذارد شیر مادر نیز تأثیر عمیقی بر بچه دارد؛ همچنان که غذای مقوی مادر بر بنیه و قوه جنین تأثیر دارد که البته از نظر معنوی هم تأثیری عجیب دارد. روحيات مادر بیشتر روی شیر اثر می‌گذارد. پس باید گفت: اول آن که مادر باید با تقوا باشد، همچنین مواظب باشد در وقت شیر دادن مرتکب گناهی نشود. عامل بسیار مهم دیگر حلال و طیب بودن غذای مادر است که بسیار بر مادر و فرزند اثر والایی می‌گذارد. همچنین روحيات مادر بر فرزند مؤثر است، پس مادر باید خود را اصلاح کند تا فرزند نیکو پرورش دهد.

اسلام هم در مورد تربیت نظریه‌ای ارائه کرده است و آن عبارت است از هدایت انسان‌ها برای تکامل آن‌ها و ایجاد حالتی تازه در فرد به منظور فراهم آوردن زمینه جهت رشد و تکامل آدمی است.

با توجه به تعاریفی که در مورد تربیت بیان شد می‌توان گفت که تربیت عملی عمدی و آگاهانه است و از سوی عاملی قدرتمند و نافذ برای افرادی اعمال شده و دارای هدف و غایت بوده و آن هدف رشد و تکامل انسانهاست.

با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب و توصیه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در رابطه با خودسازی فرد و تقویت بنیه دینی (امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، ۹۷/۱۱/۲۲ <https://farsi.khamenei.ir> <https://khl.ink/f/41673>) آگاهی مادران از

ارزش‌های اخلاقی و معنوی و تربیت مذهبی فرزندان ضروری است تا به اهداف مهم نظام جمهوری اسلامی در گام دوم انقلاب دست یابند. هر انسانی در جامعه به‌عنوان یک فرد مسئول این وظیفه را دارد که برای تربیت نسلی پاک، قدم پیش نهاده و زمینه را برای ایجاد جامعه‌ای که دارای رشد فرهنگی است فراهم کند.

در ارتباط با نقش مادر در تربیت دینی فرزند تاکنون پژوهش‌هایی انجام شده است، کتاب ریحانه بهشتی یا فرزند صالح از سیما مخبر در سال ۱۳۸۰ یکی از این موارد است که در زمینه برنامه اخلاقی، عبادی، پزشکی و تغذیه قبل از بارداری تا پایان شیردهی و دعاها و اعمال والدین، که مربوط به قبل از انعقاد نطفه تا آخرین ماه حاملگی است. پژوهش دوم تعلیم و تربیت اسلامی است که نوشته آقای حسین مظاهری در سال ۱۳۸۸ می‌باشد. این پژوهش به‌عنوان مقدمه‌ای برای آشنایی با مبانی تربیتی اسلام، بسیار مفید و راهگشای حل بسیاری از معضلات تربیتی است. در این کتاب ضمن بررسی اصول و مبانی تربیت مانند: نسبت اخلاق، معیار فعل اخلاقی، پرورش یا مبارزه با خود، مراحل خروج از خودخواهی و توجه به استعدادها و انسان‌ها به عوامل تربیت مانند: تعلیم و پرورش عقل، تزکیه نفس، عبادت، مراقبه و محاسبه، معاشرت با صالحان، ازدواج، جهاد و کار پرداخته است. پژوهش بعدی هم نقش خانواده در تربیت کودک از دیدگاه امام خمینی علیه السلام نام دارد که در سال ۱۳۷۴ منتشر شده است. این پژوهش در مورد اثرگذاری تربیت وراثتی و تربیت محیطی خانواده در ابعاد دینی و مذهبی، تربیت عاطفی، تربیت علمی و فرهنگی پرداخته است.

تفاوت پژوهش‌های پیشین با این تحقیق در آن است که همه آن نوشته‌ها به‌طور محدود در یکی از موارد تربیتی اعم از اخلاقی، رفتاری، محیطی، اجتماعی، فرهنگی مانند: گرایش‌های مثبت و منفی کودکان، تأثیر رفتار والدین در تشکیل نطفه و بروز آثار آن و... پرداخته‌اند اما محقق درصدد برآمده تا تمام این عوامل را یکجا مورد بررسی قرار داده و بیشتر به نقش مادران در تربیت دینی فرزند بپردازد و از این طریق در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب

نقش آفرینی کند.

مفهوم‌شناسی تربیت

تربیت از نظر لغوی به معنای پرورش دادن است که در دین مبین اسلام از وظایف حتمیه هر کسی است که خود و هر کسی را که در حوزه تسلط اوست تربیت کند و خویشتن را مسئول پرورش آن بداند (حسینی دشتی، ۱۳۶۹: ۵۳۳).

این واژه در اصطلاح به معنای عام، پروراندن هر چیزی است که به گونه‌ای که شایسته آن است. و این معنا جمادات، گیاهان، حیوانات و انسان‌ها را شامل می‌شود. همچنین در مورد پرورش روح و جسم به کار می‌رود (همان).

تربیت از سوئی علم است، چون دارای موضوع، هدف و روش است. از سوئی فن است، زیرا جریان نمای قوای انسانی با فنونی باید تحت مراقبت آید. تربیت از سوئی هنر است، چون در آن توجه به لطافت‌ها و ریزه کاری‌ها است که برای دوباره ساختن و سازمان دادن ضروری است. تربیت نوعی خدمت بر خود و جامعه انسانی است و به وسیله آن می‌توان فرد را موجودی مفید ساخت و به حقیقت آدمیت واصل کرد (همان).

نقش مادران در تربیت دینی فرزند

۱.۱. پیش از تولد

از نگاه پیامبر ﷺ، تربیت و پرورش کودک، پیش از انعقاد نطفه آغاز می‌شود. توصیه‌های پیامبر ﷺ به مردان مبنی بر انتخاب همسر نیکو و صالح و حتی اشاره به ویژگی‌های جسمی و روحی زن، بیان‌گر این معناست. آن حضرت فرمود: «دقت کن و ببین نطفه خود را در کجا قرار می‌دهی؛ زیرا خلیقیات از خانواده به فرزند می‌رسد» (طباطبائی، ۱۳۸۳: ۹۳). بر شما باد که از ازدواج با زنان کم‌فهم و نادان پرهیز کنید؛ زیرا زندگی با آنان دردسر، و فرزندانشان ضایع و تباه می‌شوند (حرّ عاملی، ۱۴۱۶ق: ۵۶). همچنین توصیه‌های پیامبر ﷺ به دعا و ذکر پیش از انعقاد نطفه، بیان‌گر تأثیر دعا و حالات معنوی و روحی پدر و مادر در انعقاد نطفه است

(ابن شبعه حرّانی، بی تا: ۱۵)

۲.۱. دوران جنینی

امروز بیش از گذشته، دوران جنینی و تأثیر تغذیه و حالات و روحيات مادر بر جنين مورد توجه قرار گرفته است. از نظر روان شناسان و پزشکان، آرامش یا اضطراب مادر در دوران بارداری و نوع تغذیه و سلامت و حتی حالات روحی و روانی مادر، مستقیماً بر سلامت جسمی و روحی جنین اثرگذار است. به لحاظ روان شناسی، علی رغم عدم ارتباط مستقیم دستگاه عصبی جنین با مادر، حالت های هیجانی مادر از قبیل خشم، ترس و اضطراب می تواند در عکس العمل ها و رشد جنین تأثیر بگذارد؛ زیرا این حالت ها، مواد شیمیایی ایجاد می کند که می تواند از طریق جفت وارد بدن جنین شود. همچنین ترشح برخی هورمون ها باعث تغییر در سوخت و ساز بدن و ترکیبات خون می شود و از طریق جفت در جنین اثر می گذارد و حرکات جنین را افزایش می دهد. توصیه های پیامبر ﷺ و دیگر پیشوایان دینی مبنی بر توجه و مهرورزی به مادران باردار و حمایت عاطفی از آنان به وسیله همسر، در راستای توجه به همین امر است (سیف و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۷۲). از دیگر موارد، اهمیت تغذیه مادران باردار است که مورد توجه پزشکان و دانشمندان قرار گرفته است. در سخنان رسول خدا ﷺ نشانه هایی از توجه آن حضرت به این مطلب به چشم می خورد. توصیه پیامبر صلی الله علیه و آله مبنی بر دادن به، کندر و خرما به زنان باردار و تأثیر آن در خلق و خو و ظاهر فرزند، از جمله این موارد است (طبرسی، ۱۳۶۵: ۳۳۸ - ۳۷۹).

۲.۱-۱. زمان بارداری

از آنجاکه اسلام دین کامل و جامعی است همان طور که قبل از انعقاد نقطه دستور داد، تا غذای حلال خورده شود و از غذای حرام به خاطر تأثیر در شقاوت فرزند اجتناب شود همین اسلام دستور می دهد قبل از انعقاد نطفه غذای مقوی خورده شود چون در سلامت فرزند دخالت دارد. امام صادق علیه السلام می فرمایند: هر کس ناشتا یک به بخورد، نطفه اش پاکیزه

می‌شود و فرزندش نیکو می‌گردد (محمدی ری شهری، ۱۳۸۵: ۲۱۰). اسلام به مادر توصیه می‌کند در دوران بارداری از غذای سالم استفاده کند چون در روحیه و جسم فرزند تأثیر می‌گذارد. پیامبر اکرم می‌فرماید: به زنان بارداران کندر دهید، چرا که به خرد کودک می‌افزاید. همین اسلام می‌گوید، مادر در دوران بارداری به حالات روحی خود توجه کند مواظب باشد گناه نکند، باید مواظب باشد صدای ساز و آواز نشنود باید مراقب باشد غیبت نکند باید مواظب باشد بدنش را نا محرم نبیند. امام خمینی علیه السلام در این زمینه بر این باور بودند که «شریف‌ترین شغل در عالم، بزرگ کردن یک بچه و تحویل دادن یک انسان است به جامعه. این همان بود که خدای تبارک و تعالی در طول تاریخ برای انبیاء فرستاد» (خمینی، ۱۳۸۳: ص ۱۱۰) در ارتباط با ارزش مادری نیز، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «خداوند برای زن باردار، اجر و پاداش کسی را می‌نویسد که روزها را روزه دارد و شب‌ها را به عبادت مشغول است.» (صدوق، ۱۳۷۶: ۶۰۱).

۲.۱- ۲. تأثیر عوامل بیرونی بر جنین در دوران بارداری

هیجان‌های شدید، فکر و خیالات بسیار، اندوه و ترش رویی، افکار تیره، تاسف از آبستن شدن، نگرانی از این که مولود دختر باشد یا پسر، ترس، غم، شادی، خشم، اضطراب همه در جنین مؤثر است. مادر باید به تماشای مناظر زیبا بنشیند؛ چشم به افق بدوزد به سبزه و گل نگاه کند؛ حتی منزلی که در آن زندگی می‌کند فرح بخش باشد. شوهر باید بیشتر با زن ارتباط روحی داشته باشد از آینده کودک؛ پذیرش وی؛ و درباره احساس غرور از داشتن فرزند با او سخن بگوید. باید نشان بدهد نه تنها از دگرگونی جسمی زن ناراحت نیست بلکه بیشتر در کنار او می‌ماند. تکیه گاه بودن و همراهی با زن تحملش را در مقابل ناگواری‌های دوران بارداری افزایش داده و درد زایمان را برای او قابل تحمل‌تر خواهد کرد (مخبر، ۱۳۸۱: ۲۷). از آیات و روایاتی که به‌طور کلی دستور به تلاوت قرآن و مانوس بودن با قرآن می‌دهند، استفاده می‌شود که تلاوت قرآن همیشه خوب است و مایه آرامش روحی انسان است از این رو مادری که باردار است هر چه بیشتر قرآن تلاوت کند، سبب آرامش خود و فرزندش می‌شود.

مخصوصاً خواندن بعضی سوره‌ها مثل حمد و توحید و یس و... یا بعضی آیات مثل آیه الکرسی و... که دارای اثرات و برکات زیادی است (همان). در روایات درباره خواندن سوره مخصوصی در دوران بارداری مطلبی نیامده و تنها خواندن بعضی آیات برای آسان شدن وضع حمل یا خوردن بعضی چیزها برای نیکو شدن اخلاق و زیبایی فرزند توصیه شده است. البته در کتاب ریحانه بهشتی یا فرزند صالح در بخش توصیه‌های عبادی و خوراکی در ایام بارداری، خواندن بعضی سوره‌های قرآن یا بعضی دعاها در ماههای مختلف بارداری توصیه شده است و در آن جا آمده که خواندن سوره انبیاء باعث صالح شدن فرزند، خواندن سوره عصر باعث صبور شدن فرزند می‌شود (همان: ۳۸).

۲.۱ - ۳. تأثیر شنیدارهای مادر بر جنین

هوش و ذکاوت یکی از سرمایه‌های ارزشمندی است که خدای متعال در وجود ما انسان‌ها قرار داده است. انسان به وسیله هوش و ذکاوت خویش است که می‌تواند در زندگی مادی و معنوی خود موفق باشد. یکی از عوامل مهم تأثیر گذار در هوش و فراست کودکان، گوش دادن به کلام الله مجید در دوران بارداری توسط مادر است همچنین اثر بسیار زیادی بر شادی روح انسان دارد و شادی روح انسان بر شادابی شخص مؤثر است. در واقع گوش دادن به آیات قرآن نقش بسیار ارزشمندی در عاقل و شاداب شدن روح فرزند دارد و در قرآن کریم هم بر مسئله تعقل در آفرینش و کارهای خدای متعال تأکید فراوان شده است. اگر خواهان فرزند باهوش و با فراست و عاقل هستیم، تلاوت و گوش دادن به آیات نورانی قرآن در دوران بارداری را فراموش نکنیم. درباره تأثیر صدای قرآن روی جنین تحقیقات زیادی انجام شده است و روانشناسان، متخصصین شنوایی، و نیز مدرسین قرآن می‌گویند: جنین با هر صدایی که انس بگیرد پس از تولد و در دوران کودکی به آن صدا پاسخ آشنایی می‌دهد. همین تحقیق درباره شنیدن صدای قرآن نیز آزمایش شده است، به گونه‌ای که کودکانی که در ایام جنینی صدای قرآن شنیده‌اند پس از تولد نسبت به شنیدن این صدا عکس العملهای آشنایی از خود بروز می‌دهند (همان). فرزندی که در شکم مادر توسط شنیدن به

موسیقی‌های حرام رشد کند روان او در ابتدای خلقتش کدر می‌شود و این ظلم بزرگی است که مادر می‌تواند در حق فرزند خود روا کند که این مضرات بدون دخالت و اختیار فرزند بر خود صورت می‌گیرد که به صورت مورثی قلمداد می‌شود و چه بسا به نسل‌های بعد نیز منتقل خواهد شد. از جمله این آسیب‌ها:

۲.۱- ۳- ۱. گمراهی و غفلت از خدا

از بزرگ‌ترین آثاری که برای موسیقی ذکر شده است دور شدن از یاد و ذکر خداست. قرآن در سوره لقمان یکی از عوامل گمراهی و ضلالت را «لَهُوَ الْحَدِيثُ» دانسته است. «ومن الناس من يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (لقمان/۶). «لهو یعنی غفلت، یعنی دور شدن از ذکر خدا، دور شدن از معنویت، دور شدن از واقعیت‌های زندگی، دور شدن از کار و تلاش و فروغلتیدن در ابتذال و بی‌بندوباری» (قدوسی، ۱۳۸۴: ۱۰۲)

۲.۱- ۳- ۲. گرایش به فساد

غنا و آواز مطرب و لهوی، انسان را به سوی شهوت و فساد اخلاقی می‌کشاند و از راه پرهیزکاری باز می‌دارد. مجالس غنا و موسیقی، معمولاً جزو مراکز مفاصد گوناگون است و این خود دلیل روشنی است بر این که موسیقی درگرایش به فساد نقش مؤثری دارد. در حدیثی از نبی اکرم ﷺ آمده است: «الغناء رقية الزنا»: «غنا نردبان زنا است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۹، ۲۴۷)

۲.۱- ۴. تأثیر دیدارهای مادر بر جنین

دیدن فیلم‌های مبتذل ممکن است همراه با خودارضایی هم باشد. خودارضایی باعث انقباض رحم می‌شود و احتمال زایمان زودرس و سقط را در کسانی که تهدید به سقط هستند و یا در ۳ ماه اول بارداری هستند افزایش می‌دهد. اما علاوه بر این مسئله در دوران بارداری توصیه می‌شود توجه ویژه‌ای به حالات روحی و روانی خود داشته باشید. حالات

معنوی مادران باردار تأثیر مستقیمی روی جنین دارد. دیدن و شنیدن چیزهای زیبا آرامش را برای جنین به همراه می‌آورد. به‌طور کلی انرژی و فرکانس مثبتی از دیدن فیلمهای پورن حاصل نمی‌شود و احساس گناه به شما می‌دهد و به لحاظ شرعی هم حرام است. طبق تحقیقات، مادرانی که از آرامش برخوردارند و به مسائل معنوی در ایام بارداری خود بیشتر توجه دارند بر حالات جنین خود اثرات مثبتی می‌گذارند بر عکس اضطراب‌ها، تشویش‌ها، احساس گناه مادر می‌تواند اثرات منفی‌ای بر جنین بگذارد.

۲.۱-۵. تأثیر گفتارهای مادر بر جنین

مادرباردار باید مواظب صحبت کردن خود نیز باشد زیرا اگر غیبت کند گوشت برادر مرده خود را خورده است و این غیبت بر روی بچه هم تأثیر می‌گذارد و دیگر گناهان زبان و جوارح هر کدام بر روی جنین اثر می‌گذارد و زمینه برای شقاوت بچه می‌شود. زیرا همان‌طور که اگر غذای لطیف بخورد روی بچه اثر می‌گذارد همچنین گناه روی بچه اثر می‌گذارد.

۲.۱-۶. تأثیر خوراک بر جنین

چه قبل و چه بعد از بارداری سعی کنید از غذای پاک و حلال استفاده نمایید، در روایات بدان بسیار سفارش شده است. همچنین در احادیث به خوردن برخی از مواد غذایی اشاره شده، مثلاً در مورد زیبایی چهره ظاهری نوزاد با توجه به روایات اهل البیت علیهم السلام به یک مورد که خوردن گلابی توسط والدین به‌ویژه پدر پیش از نزدیکی و بسته شدن نطفه است، اشاره می‌شود. در روایتی از پیامبر اکرم ﷺ آمده است که روزی گلابی خود را نصف کرد. نصفش را خود خورد و نصف دیگرش را به جعفر بن ابیطالب رضی الله عنه داد و به او فرمود: بخور، گلابی رنگ را جلا می‌دهد و فرزند را نیکو می‌گرداند (مجلسی، ۱۳۹۱، ج ۶۶، ۱۷۰). در روایات دیگر هم آمده است که به زنان باردار گلابی بدهید تا چهره و سیمای فرزند، همچنین اخلاقش نیکو و زیبا شود. خوردن گلابی مایه قوت قلب، پاکی معده، صفای دل و درون، شجاعت و زیبایی فرزند می‌گردد (کلینی ۱۳۷۵، ج ۵، ۳۵۷).

۳.۱. دوران بعد از تولد

این دوران که حدود یکی دو هفته نخست اول زندگی را شامل می‌شود (سیف و دیگران، ۱۳۸۵، ج ۱، ۱۷۹)، مورد توجه پیامبر ﷺ قرار گرفته است. از رسول خدا ﷺ درباره تولد نوزاد، آداب نقل شده است که غالباً تا امروز نیز ادامه دارد و خانواده‌ها خود را ملزم به رعایت آن‌ها می‌دانند. از جمله آن‌ها می‌توان به گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد، عقیقه و صدقه، نام‌گذاری نیکو و تغذیه با شیر مادر اشاره نمود. ضمن توجه به موارد مذکور باید دانست که اولین و مهم‌ترین محیطی که نوزاد در آن ورود پیدا می‌کند، خانواده است و محیط خانه تأثیر بسزایی در روند رشد و شخصیت و شکوفایی استعدادهاى فرزند دارد و به جد می‌توان گفت که تأثیر ویژه‌ای را در حیطه عاطفی فرزند خواهد گذاشت. از این رو معصومین ﷺ سفارشات زیادی در مورد رفتار والدین در خانه با کودکان کردند که نمونه‌هایی از آن در قالب اصول تربیت آورده شده است. اصول و مراقبت‌های عمومی مادر در امر تربیت فرزند از بدو تولد تا دوره جوانی و پس از آن به شرح ذیل است:

۳.۱-۱. سیادت فرزند

هفت سال اول حیات انسان، اساس شکل‌گیری شخصیت انسان است که در بیانات پیامبر اکرم ﷺ دوره «سیادت و آقایی» نامیده شده است: «الْوَلَدُ سَبْعَ سِنِينَ وَ عَبْدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ وَزِيرٌ سَبْعَ سِنِينَ؛ فرزند، هفت سال آقا، هفت سال بنده و هفت سال، وزیر است» (حر عاملی، ۱۳۹۱: ۴۷۶).

این تقسیم‌بندی سه دوره‌ای، از ابتدای تولد تا اوایل جوانی را در برمی‌گیرد. البته ممکن است این دوره‌ها، متناسب با استعداد و محیط، در کودکان مختلف تفاوت داشته باشد و برخی زودتر و برخی دیرتر این مراحل را بگذرانند. دوره اول، دوره تحرک، جنب و جوش و بازیگوشی کودک است. دوره دوم؛ یعنی دوره فرمانبرداری، کودک حالت پذیرش و تبعیت دارد؛ بنابراین آداب و رفتار صحیح را پذیراست. دوره سوم که محدوده بلوغ و پس از آن را شامل می‌شود، دوره مشاوره و وزارت نوجوان است. نوجوان، در این دوره با همراهی پدر و مادر با آن‌ها

همکاری می‌کند؛ در تصمیم‌گیری‌ها اظهار نظر می‌نماید و آماده زندگی مستقل می‌شود. هیچ‌یک از این سه دوره، خالی از آموزش و تربیت نیست؛ بلکه هر دوره روش تربیتی و آموزشی ویژه خود را طلب می‌کند؛ به‌خصوص دوره اول که در آن شخصیت کودک شکل می‌گیرد. این دوره به معنی نداشتن برنامه برای تربیت و آموزش نیست؛ بلکه دقیق‌ترین برنامه‌های تربیتی مادر برای فرزند مربوط به این دوره است، اما این برنامه‌ها باید همراه تحرک و بازیگوشی کودک باشد؛ به طوری که

حواس و اعضای بدنی کودک رشد کند و آماده ورود به مرحله دیگر شود. اگر کودکی دوره سیادت و بازی کردن را به معنای واقعی کلمه و با آزادی و بهره‌وری از خواسته‌هایش سپری کند، به سادگی به دوره اطاعت خواهد رسید و برنامه‌پذیر خواهد شد و نیز اگر این دوران با تربیت صحیح مادر، عاقلانه طی شود، فرزند به وزارت و معاونت پدر و مادر در محیط خانواده دست خواهد یافت.

بنابراین، دوره سیادت و آقایی، از دوره‌های حساس زندگی انسان است و پیش‌بینی این‌که طفل امروز در آینده به چه انسانی تبدیل خواهد شد تا حدود زیادی با این مسئله در ارتباط است که در سنین خردسالی در دامان چه کسی پرورش یافته، از چه مادری شیر خورده، از چه مالی تغذیه کرده، در چه محیطی زندگی کرده و با چه کسانی معاشرت داشته است و اطرافیان وی چه تأثیری در روح، فکر و قلب او بر جای گذاشته‌اند (فرهادیان، ۱۳۷۷: ۳۹-۴۰).

۳.۱-۲. محبت به فرزند

محبت و دوست داشتن، خواسته طبیعی کودک است؛ زیرا او کانون گرم و اطمینان بخشی می‌طلبد که در پرتو آن استعدادهایش شکوفا شود و شخصیتی ساخته و پرداخته پیدا کند و با دنیای پر جاذبه محبت و عاطفه و صمیمیت آشنا شود. از این‌رو نوازش مادر به کودک جرأت و شجاعت و اعتماد به نفس می‌بخشد و روحیه او را در برابر مشکلات قوی می‌سازد. اکسیر محبت مادر، داروی بسیاری از آلام و بیماری‌های روحی و حتی جسمی کودک است.

او با محبت آرام و شاداب می‌شود و غنچه دلش شکوفا می‌شود. کمبود و یا فقدان محبت از سوی مادر، زمینه ساز بسیاری از بیماری‌های روانی و جسمی کودک از قبیل بی‌اشتهایی، بی‌خوابی، شب‌اداری، تقلیدهای بی‌مورد، رفتارهای نامعقول، خواب‌های آشفته، افسردگی روانی، عصبانیت و خشونت و... خواهد بود. از این رو محبت به فرزند از سفارشات اکید پیشوایان دینی است. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «أَحِبُّوا الصَّبِيَانَ وَ ارْحَمُوهُمْ؛ فرزندان را دوست بدارید و به آنان مهر بورزید.» (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۶، ۴۹). همچنین امام صادق علیه السلام در توصیه‌ای دیگر می‌فرماید: «أَكْثِرُوا مِنْ قُبْلَةِ أَوْلَادِكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قُبْلَةٍ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةَ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ؛ فرزندان خود را زیاد ببوسید، زیرا در هر بوسه برای شما درجه‌ای در بهشت است که فاصله آن پانصد سال است» (حر عاملی، ۱۳۹۱، ج ۲۱، ۴۸۵).

وظیفه پدر و مادر تنها تأمین غذا و لباس و بهداشت کودک نیست، بلکه فراتر از آن آبیاری کردن مزرعه دل‌های آنان با آب حیات بخش محبت و عطوفت مادری و پدری است. نوازشهای مادرانه به کودک، دل و جرأت می‌دهد، به او امنیت خاطر می‌بخشد. روحیه او را در برخورد با مشکلات و مصائب مقاوم می‌کند. بدون تردید مهرورزی یا خشونت کودکان در آینده، در گرو محبت امروز مادران است. (قائمی، ۱۳۶۸: ۸۰، ۸۱).

۳-۱-۳. بازی با فرزند

یکی از راه‌های اظهار محبت مادر به فرزند اینست که با در نظر گرفتن موقعیت سنی کودک، وسایل بازی و سرگرمی متناسب با دوره سیادتش را فراهم کند و با او همبازی شود و یا به درخواست کودک برای بازی با او پاسخ مثبت دهد؛ زیرا مشارکت مادر در بازی فرزند، گرچه اندکی از وقت آنان را می‌گیرد، اما آثار بسیار خوبی به دنبال خواهد داشت. بازی افزون بر آن که برای کودک بسیار سرور انگیز و نشاط بخش است، مایه رشد استعدادها و تلطیف عواطف آنان نیز خواهد شد. بازی مادر با کودک اگر به قاعده و سالم باشد، می‌تواند تفکر کودک را رشد دهد، از این رو بازی را تفکر کودک نامیده‌اند. (مروجی طبسی، ۱۳۹۸: ۷۳)

مادر می‌تواند از طریق بازی کردن با کودک و طراحی بازیهای آموزنده، جالب و هیجان

انگیز، مفاهیم دینی مانند خداشناسی، امام‌شناسی، و مفاهیم اخلاقی مانند گذشت و ایثار را به کودک بیاموزد. از این رو پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت عصمت علیهم‌السلام، ضمن تأکید و سفارش بسیار بر این مسئله، خود با فرزندان خویش بازی می‌کردند و یا دست کم بر بازی کودک نظارت و آن‌ها را مورد تشویق خود قرار می‌دادند. شیخ صدوق از پیامبر اکرم ﷺ روایت می‌کند که فرمود: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَابَ لَهُ؛ هر کس کودکی دارد باید با او کودکانه رفتار کند» (بابویه قمی، ۱۴۰۳، ج ۳، ۴۸۳).

۳.۱-۴. تلقین خوبی‌ها به فرزند

با تلقین نمودن خوبیها به کودکان و ترک سرزنش زیاد و بی‌مورد، می‌توان معیارهای اخلاقی و ارزشهای الهی - انسانی را در آنان تحقق بخشید؛ زیرا کودکان زود به مرز «باور» و «اعتقاد» می‌رسند و با تلقین به خوبیها، بسیار آسان می‌توان ارزشهای اخلاقی را در کودک، نهادینه کرد و باورهای کودک را جهت داد و او را به سمت سعادت و سلامت سوق داد (دشتی، ۱۳۶۷: ۱۵۰). بر همین اساس در سیره تربیتی حضرت علی علیه‌السلام ملاحظه می‌کنیم وقتی امام حسن و امام حسین علیهم‌السلام خدمت پدر می‌رسند تا نزد پدر مسابقه کشتی بدهند، حضرت به آن‌ها فرمود: فرزندان عزیزم شما باید رهبران جامعه اسلامی باشید، بروید در [خط‌نویسی] مسابقه بدهید نه در کشتی‌گیری. این هدایت حضرت علی علیه‌السلام، تلقین شخصیت و علم طلبی است.

۳.۱-۵. پرورش فطرت خداپرستی در فرزند

انسان در سرشت و نهاد خود دارای مجموعه‌ای از اساسی‌ترین گرایش‌های متعالی است. گرایش به «پرستش» و «خیر اخلاقی»، «زیبایی»، «حقیقت» از گرایش‌های فطری انسان است. انسان به‌طور فطری این امور را دوست دارد و خواستار آن‌هاست و هنگام رسیدن به آن‌ها احساس لذت و شادابی می‌کند و رشد و کمال خود را در آن‌ها می‌بیند. یکی دیگر از ابعاد اصیل و فطری وجود آدمی حس پرستش است. پرستش حقیقت مطلق، خیر مطلق و زیبایی مطلق در درون هر کس هست؛ پرستش کمالی برتر است که در او نقصی نیست و جمالی که در او زشتی وجود ندارد. عبادت و پرستش نشان دهند ه یک

امکان» و یک «میل» در انسان است: امکان بیرون رفتن از امور مادی و میل به پیوستن به مرتب هی بالاتر و وسیع تر. از آن جا که حقیقت مطلق، خیر مطلق و زیبایی مطلق خداست، در واقع، انسان مخلوقی خدا جو و خدا طلب است. خلقت او به گونه ای است که قرب به خدا را می جوید و تا به او نپیوندد، از پا نمی نشیند. بنابراین، برنامه تربیتی انسان، برنامه ای است که بتواند حقیقت جویی، خیر طلبی، زیبایی گرایی و پرستش را که به صورت استعداد در انسان وجود دارد، به فعلیت رساند و او را در تقرب به خدا یاری دهد. عمل به فرامین پیشوایان دینی مانند فرموده رسول خدا ﷺ: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلٰی الْفِطْرَةِ يَعْنِي الْمَعْرِفَةَ بِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ؛ هر نوزادی بر فطرت خدا پرستی متولد می شود؛ یعنی معرفت به این که خدای عزوجل را پروردگار خود می داند.» (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۲، ۱۳)، مرهون پرورش گرایش فطری خدا جویی و خدا پرستی کودکان در سایه تربیت دینی فرزندان از سوی مادر است. برخی متخصصان علوم تربیتی معتقدند: «مادر تا قبل از هفت سالگی، دائم از مهر، محبت و لطف خدا برای کودک بگوید؛ از این رو نباید کودک را از کودکی از خدا ترساند؛ بلکه همواره باید از مهر لطف خدا و آفرینش نعمتهایی مانند آسمان، زمین، خورشید، ماه، میوه ها، سبزیها، زیباییها، پدر و مادر مهربان و... برای او گفت. از حدود هفت سالگی کم کم باید خوف خدا را هم در دل او انداخت و ضرورت مجازات برای گناه را گوشزد کرد. به او بگوییم که خداوند برای خوبان مهر و عطا دارد و برای بدان، کیفر و عقوبت.» (قائمی، ۱۳۶۸: ۱۰۸).

۳.۱ - ۶. پرورش ایمان و مذهب در فرزند

در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، یکی از وظایف والدین نسبت به فرزندان، پرورش ایمان و مذهب و آشنا نمودن کودک با خدا و آفریدگار هستی است. مادر باید با الهام از مکتب اهل بیت علیهم السلام، به زبان ساده و قابل فهم، فرزند را با خدا و صفات خدا و نعمت های الهی آشنا سازد. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «و اِنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا و لِيْتَهُ بِهِ مِنْ حُسْنِ الْاَدْبِ وَالِدَلَالَةِ عَلٰی رَبِّهِ؛ و تو نسبت به سرپرستی فرزند خود مسئولیت داری که او را خوب تربیت کنی و پروردگارش را به او بشناسانی» (طبرسی، ۱۳۶۵: ۴۲۱).

۳.۱-۷. آموزش وظایف دینی و احکام شرعی به فرزند

آگاهی دینی درست و متناسب با نیازهای فرزند، نقش مهمی در سرنوشت آینده آنان ایفا می‌کند؛ زیرا اساس انسان را فکر و فرهنگ او می‌سازد و اگر این فکر و فرهنگ مبتنی بر آگاهی‌های مستند و مستدل دینی باشد، زندگی جهت دینی و الهی پیدا خواهد کرد. از این رو تعلیم مسائل دینی و احکام شرعی از وظایف مادر نسبت به فرزند است که در روشنگری ذهن آنان و ایجاد علاقه به امور دینی و استواری فرزند در دین‌داری، بسیار حائز اهمیت است. در بیانات امام صادق علیه السلام آمده است: «الْغُلَامُ يَلْعَبُ سَبْعَ سِنِينَ وَ يَتَعَلَّمُ الْكِتَابَ سَبْعَ سِنِينَ وَ يَتَعَلَّمُ الْحَلَالَ وَ الْحَرَامَ سَبْعَ سِنِينَ؛ فرزند [باید] هفت سال بازی کند و هفت سال سواد یاد بگیرد و هفت سال، حلال و حرام را بیاموزد» (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۶، ۴۷). در اخبار آمده است:

روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با دیدن بعضی از کودکان فرمودند: «وای به حال کودکان آخر زمان از دست پدرانشان! عرض شد: یا رسول الله! از پدران مشرک آنها؟ فرمود: نه، از پدران مسلمانشان که چیزی از فرایض مذهبی را به آنان نمی‌آموزند و اگر فرزندان بخواهند خود در صدد آموزش مسائل دینی باشند، آنان را از این امر باز می‌دارند و تنها به این دل خوشند که فرزندانشان بهره‌ناچیزی از دنیا به دست آوردند. من از این قبیل پدران بیزارم و آنان نیز از من بیزارند». (نوری، ۱۶۴/۱۵)

نقش مادران در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

افزون بر آنچه در آیات و روایات اسلامی در خصوص نقش مادر در تربیت فرزند آمده است، در بیانیه گام دوم انقلاب (خامنه‌ای، ۱۳۹۷) نیز رهبر فرزانه ما درباره معنویت و اخلاق توصیه‌های داشته‌اند که یکی از عوامل بوجود آمدن معنویت دینی، تربیت صحیح فرزندان از دوران کودکی در خانواده است. که مادران با توجه به ارتباط زیادی که با فرزندان خود دارند می‌توانند بر این موضوع مهم بپردازند. در این بیانیه معنویت و اخلاق جهت دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز جامعه است؛ معنویت به

معنای برجسته کردن ارزشهای معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و جامعه است، و اخلاق به معنای رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمندان، راستگویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو است. معنویت و اخلاق جهت دهنده‌ی همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است، بودن آن‌ها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند. شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛ این بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق‌چندانی ندارد.

نتیجه‌گیری

مقید شدن تربیت فرزند به آموزه‌های دینی و مذهبی، یکی از رمزهای مهم تحقق بیانیه گام دوم انقلاب است. اگر به فرایند تربیت دینی که امری پیوسته و همیشگی است، از دوران کودکی و حتی پیش از آن توجه شود، نتایج فردی و اجتماعی فراوانی به دست می‌آید. تمام تلاش پیشوایان دینی در راستای درونی کردن ارزش‌ها و مفاهیم دینی برای انسان بوده است، به گونه‌ای که آنان خود با کسب آگاهی و انگیزه و رغبت درونی، از کودکی به آموزه‌های دینی گرایش پیدا کنند و به دور از فشار و اکراه، پذیرای آن باشند. نکته قابل توجه نقش ویژه مادران در این فرایند است. مادر می‌تواند با سبک فرزندپروری خود و تلاش‌هایش در پرورش دینی فرزند به تحقق بیانیه گام دوم انقلاب کمک کند. یکی از مهم‌ترین مواردی که می‌تواند برای مادران راه‌گشا باشد توجه به ایمان فرزند است که اگر در این مورد اقدامات تربیتی مناسبی انجام شود یقیناً فرزند در دوره‌های نوجوانی و جوانی به بسیاری از آموزه‌های انقلاب اسلامی پایبند خواهد بود. (امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، ۹۷/۱۱/۲۲، <https://khl.ink/f/41673> <https://farsi.khamenei.ir>)

فهرست منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
۲. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، قم: مشهور، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۰ ش.
۳. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۳۹۱.
۴. حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، چاپ اول، بی جا، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۶۹.
۵. خامنه ای، سید علی، بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران، تهران: معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۹۷ ش.
۶. خمینی، روح الله، زن از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۳.
۷. سیف، سوسن و دیگران، روان شناسی رشد ۱، چاپ ۲۶، تهران، سمت، ۱۳۹۵.
۸. صدوق، ابی جعفر محمد بن علی، کتاب امالی، تهران، نشر کتابچی، ۱۳۷۶.
۹. طباطبائی، سید محمد حسین، آداب زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله: سنن النبی، مترجمان: سعید و لطیف راشدی، بی جا، وحدت بخش، ۱۳۸۳.
۱۰. طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الاخلاق، ترجمه سید ابراهیم میرباقری، تهران، فراهانی، ۱۳۶۵.
۱۱. فرهادیان، رضا، والدین و مربیان مسئول، قم، تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.
۱۲. قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، تهران، امیری، ۱۳۶۸.
۱۳. قدوسی، حسن، نکته های ناب، قم، معارف، ۱۳۸۴.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم، اسوه، ۱۳۷۵.
۱۵. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا.
۱۶. محمدی ری شهری، محمد، حکمت نامه کودک، مترجم: عباس پسندیده، چاپ ۶، قم، سازمان چاپ و نشر دار الحدیث، ۱۳۸۵.
۱۷. مخبر، سیما، ریحانه بهشتی، قم، نور الزهرا (س)، ۱۳۹۵.
۱۸. مظاهری، حسین، تربیت فرزند از نظر اسلام، قم، ام ابیها، ۱۳۸۴.
۱۹. محمدی نیا، اسدالله، بهشت جوانان (آنچه باید یک زن و مرد بدانند)، قم، سبط اکبر، ۱۳۹۵.
۲۰. نوری، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، آل البيت علیهم السلام، ۱۳۶۹.

فصل دوم

دشمن شناسی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب
